

trudno bowiem mówić o tym, co było dalej, i co po niej nastąpiło w rozwoju teologii. Bez odniesień do pierwszych wieków chrześcijaństwa myśl teologiczna nie posiada swego fundamentu i szeroko pojętej bazy. Studium S. Raponiego jest ważnym przyczynkiem do badań nad moralną myślą patrystyczną. Dobrze się stało, że Autor jest szczególnie uwrażliwiony na zagadnienia chrystologii i antropologii tego okresu. Konfrontacja tych nurtów ze współczesnymi zagadnieniami moralnymi pozwala łatwo stwierdzić, że myśl teologiczna żywo reagowała na otaczającą ją rzeczywistość i niesione przez nią problemy.

Ks. Andrzej Franciszek Dziuba – Warszawa

Teresa WOLIŃSKA, *Stosunki papieża Grzegorza Wielkiego z dworem cesarskim i administracją bizantyńską*, Piotrków Trybunalski 1998, Wydawnictwo Filii Kieleckiej WSP, s. 272.

Książka doktor Teresy Wolińskiej z Zakładu Historii Bizancjum Uniwersytetu Łódzkiego poświęcona jest stosunkom papieża Grzegorza Wielkiego z dworem cesarskim w Konstantynopolu i administracją bizantyńską. Autorka kierowała się następującymi przesłankami przy rozgraniczeniu tych dwóch zagadnień. Po pierwsze uważa, że nie wszystkie osoby znajdujące się w otoczeniu cesarza pełniły jakieś funkcje; jednakże, jeśli były wpływowe i cieszyły się łaską władcy, wówczas były ważnymi partnerami dla Grzegorza, który starał się utrzymywać z nimi kontakt. Po drugie, chociaż cesarz stał na czele administracji państwowej, to jednak w odległych od Konstantynopola prowincjach wysocy urzędnicy posiadali duży zakres samodzielności: dotyczy to zwłaszcza egzarchów rezydujących w Rawennie. Dlatego Autorka uznała za celowe odrębne potraktowanie relacji papieża z cesarzami i ich rodzinami, w odróżnieniu od jego stosunków z urzędnikami państwowymi.

W swoich badaniach Autorka skoncentrowała się na dwóch zasadniczych sprawach. Pierwszą z nich jest przebieg i konsekwencje misji Grzegorza w Konstantynopolu, gdzie przebywał jako apokryfjariusz, czyli nuncjusz Pelagiusza II. Natomiast druga, to jego kontakty z cesarstwem wschodniorzymskim, reprezentowanym przez cesarzy, ich rodziny, dostojników i administrację, w czasie, gdy był kolejnym następcą św. Piotra. Autorka poruszyła przede wszystkim sprawy konfliktowe, które stały się przyczyną napięć pomiędzy cesarstwem a papiestwem. Świadomie zrezygnowała ze szczegółowej analizy sporu Grzegorza Wielkiego z biskupami Konstantynopola o tytuł „patriarchy ekumenicznego”. W tej pracy to zagadnienie jest uwzględnione o tyle, o ile miało wpływ na kontakty papieża z cesarzami. Ten problem został opracowany przez Autorkę w odrębnym artykule, którego dane bibliograficzne umieszczone są w przypisach do wstępu niniejszej pozycji (s. 20). Autorka zwróciła uwagę

na skuteczność polityki prowadzonej przez Grzegorza I, jak również na metody, jakimi się posługiwał przy realizacji wytyczonych przez siebie celów. Należy podkreślić, że doktor Teresa Wolińska skupiła się na zagadnieniach czysto politycznych. Kwestie religijne, spory dogmatyczne, czy też sprawy dotyczące Kościoła uwzględnia tylko wtedy, gdy pozostają w ścisłym związku z politycznymi relacjami między Rzymem i Konstantynopolem.

Aby jeszcze bardziej przybliżyć treść recenzowanej przez nas książki, trzeba przypomnieć jej strukturę. Praca składa się z pięciu rozdziałów.

W rozdziale I. pt. *Grzegorz Wielki na tle swojej epoki* (ss. 21-44) przedstawiony jest krótki rys biograficzny tegoż Ojca Kościoła. Informacje związane z Grzegorzem są przekazane jednocześnie z najważniejszymi wydarzeniami historycznymi, jakie miały miejsce w 2. poł. VI wieku i na początku wieku VII w zachodniej i wschodniej części Cesarstwa Bizantyńskiego. Grzegorz urodził się ok. 540 roku w starożytnej rodzinie Anicjuszy, gdy na terenie Italii dobiegała końca pierwsza kampania Belizariusza przeciwko Ostrogotom. W podobny sposób przekazane są pozostałe fakty i daty. Przybliżają nam one atmosferę rodzinną i polityczną, w jakiej przyszedł na świat i dojrzewał Grzegorz. Poruszone zostały także kwestie sporne, dotyczące przede wszystkim kształcenia Grzegorza, funkcji jaką sprawował w administracji państwowej w Rzymie, przyczyn porzucenia kariery cywilnej i powodów wybrania życia zakonnego. W życiorysie Grzegorza jest również wzmianka o jego misji w Konstantynopolu. Pozwoliła mu ona poznać reguły rządzące polityką państwa. Mógł tam także ocenić realnie możliwości współpracy pomiędzy Kościołem na Zachodzie i cesarstwem wschodniorzymskim, dostrzegając zarówno korzyści z niej płynące jak i ograniczenia wynikające ze sprzeczności interesów obu instytucji. Autorka informuje dalej o wyniesieniu Grzegorza do godności biskupa Rzymu w 590 roku, ukazuje podjęcie przez niego nowych wyzwań wobec osiedlania się nowych ludów (Longobardów) na ziemiach dawnego cesarstwa zachodniorzymskiego (s. 27), a na zakończenie rozdziału wyszczególnia dzieła, które wyszły spod jego pióra, podkreślając ich wpływ na myśl średniowiecza.

Rozdział II pt. *Grzegorz w roli apokryfariusza papieskiego w Konstantynopolu* (ss. 45-76) rozpoczyna się od przedstawienia wyjątkowej roli, jaką pełnił przedstawiciel biskupa Rzymu w stolicy nad Bosforem. Autorka zwróciła uwagę na osobiste przymioty Grzegorza i jego bierną znajomość greki (s. 50). Grzegorz reprezentował interesy papieżstwa w Konstantynopolu. Informował więc Rzym o wszystkim, co wydarzyło się na Wschodzie, zarówno gdy chodziło o sprawy Kościoła, jak i o politykę. Pełnił rolę pośrednika pomiędzy świeckim władcą starającym się ingerować w sprawy Kościoła, a biskupem Rzymu wykorzystującym skwapliwie trudności państwa dla zwiększenia swej władzy i autorytetu. Grzegorz w imieniu Pelagiusza II zabiegał u cesarza głównie o pomoc wojskową dla zagrożonego przed najazdem barbarzyńców Półwyspu

Apenińskiego. Aby wypełnić swoje zadanie Grzegorz starannie dobierał sobie grono przyjaciół.

Rozdział III nosi tytuł: *Stosunki Grzegorza Wielkiego z cesarzami i cesarzowymi Bizancjum* (ss. 77-137). Dają się w nich wyróżnić dwa okresy. Pierwszy z nich bardzo słabo znany z powodu braku źródeł, przypada na czas pobytu Grzegorza w Konstantynopolu (ok. 579-585). Znacznie więcej wiadomo o kontaktach Grzegorza z cesarzami i ich małżonkami z czasu jego pontyfikatu (590-604). Grzegorz znał osobiście dwóch cesarzy: Tyberiusza (578-582) i Maurycjusza (582-602). Autorka zwraca uwagę na relacje konfliktowe między Grzegorzem Wielkim a Maurycjuszem, do których należały: kwestia obrony Italii przed Longobardami, sprawa obsady biskupstw, sprawa edyktu cesarskiego odnośnie wstępowania do klasztorów, problem stosunku do schizm i herezji, spór z patriarchą Konstantynopola o prawo używania tytułu biskupa ekumenicznego (ss. 84-85); ukazała także kontakty Grzegorza z żoną Maurycjusza Konstancyją, oraz jego stosunki z cesarzem Fokasem (602-610) i jego małżonką cesarżową Leoncją.

W kolejnym IV rozdziale pt. *Kontakty Grzegorza Wielkiego z urzędnikami cesarskimi* (ss. 138-208) autorka podkreśliła, że nie zawsze i nie w każdej sprawie papież musiał się zwracać bezpośrednio do cesarza. Autorytet i interesy władcy reprezentowali jego urzędnicy. Autorka w rozdziale tym skoncentrowała się na stosunkach Grzegorza z administracją cesarską, przede wszystkim w zachodniej części imperium. Tamtejsi urzędnicy posiadali bardzo rozległe prerogatywy. Dla Grzegorza najważniejsze były stosunki z wysokimi urzędnikami Italii (zwłaszcza z egzarchami Rawenny: Smaragdą, Romanem i Kallinikiem) Sycylii, Sardynii, Afryki, Hiszpanii i Illyricum. Korespondencja Grzegorza z administracją bizantyńską dotyczyła głównie problemu obrony Italii przed Longobardami (s. 141), schizmy istryjskiej, obrony Kościoła i jego dóbr materialnych.

W ostatnim rozdziale V pt. *Apokryzjariusze Grzegorza Wielkiego w Konstantynopolu* (ss. 209-262) autorka pisze, że w ciągu czternastoletniego pontyfikatu reprezentowało go w stolicy nad Bosforem czterech nuncjuszy. Wszyscy oni byli uwikłani w konflikt związany z używaniem przez patriarchów Konstantynopola tytułu biskupów ekumenicznych (s. 212). Byli to następujący apokryzjariusze: Honorat (do 593), Sabinian (593-597), Anatoliusz (597-601) i Bonifacjusz (604-606). Dwaj z nich dostąpili później godności biskupa Rzymu, a mianowicie: Sabinian i Bonifacjusz (s. 224).

Warto w tym miejscu jeszcze wspomnieć o przedmowie do niniejszej książki pt. *Bizantynologia w Uniwersytecie Łódzkim* (ss. 5-14) autorstwa prof. dra hab. Waldemara Cerana, kierującego Zakładem Historii Bizancjum Uniwersytetu Łódzkiego, przedstawiającego historię bizantynologii polskiej w XIX i XX wieku. Ukazuje on w niej dorobek naukowy swojego Zakładu, w którym swój udział ma również autorka recenzowanej przez nas pozycji.

Należy podkreślić, że o Grzegorzu Wielkim napisano już kilka tysięcy publikacji. Większość z nich dotyczy działalności Grzegorza I na polu teologii i zarządzania Kościołem. Znacznie mniej uwagi poświęcono politycznej aktywności Grzegorza, a zwłaszcza jego kontaktom z cesarstwem. Temat, którym zajęła się Teresa Wolińska obejmuje relacje papieżstwa z władzą cesarską w czasach Grzegorza Wielkiego. Całościowe opracowanie tego zagadnienia rzadko było podejmowane przez historyków zarówno w literaturze naukowej polskiej, jak i zagranicznej. Książka Teresy Wolińskiej jest więc niemałym osiągnięciem naukowym z zakresu bizantynologii i historii papieżstwa. Pozwala nam bowiem lepiej zrozumieć procesy historyczne w 2. poł. VI i na początku VII wieku, zachodzące w stosunkach Cesarstwa Bizantyńskiego z Italią w czasie, gdy rodziła się Europa średniowieczna. Jest to więc pozycja godna polecenia. Jej układ jest logiczny i przejrzysty, tematycznie dobrze zestawiony.

Ks. Henryk Dybski – St. Petersburg

Ks. Antoni ŻUREK, *Duszpasterz końca epoki patrystycznej. Tożsamość kapłana w świetle „De vita contemplativa” Juliana Pomeriusza, Tarnów 1998, Biblos, ss. 253.*

Z wielkim uznaniem i radością należy przyjąć studium ks. Antoniego Żurka przedstawiające duszpasterza końca epoki patrystycznej w świetle *De vita contemplativa* Juliana Pomeriusza. Obrany temat jest bardzo ambitnym ze względu na obfitą bazę źródłową, którą Autor doskonale wykorzystał, oraz wciąż aktualny, bo – jak podaje *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (34) – „życie i posługa kapłanów zawsze rozwija się w kontekście historycznym”.

Ks. A. Żurek dobrze nakreślił w swej rozprawie duszpasterza końca epoki patrystycznej, wizję kapłana i duszpasterza, ukazaną przez konkretnego autora. Uczynił to nie tylko w perspektywie patrystycznej (tego wymagał przy analizie dzieła niezbędny kontekst), lecz także historycznej i współczesnej. Tożsamość kapłana w świetle *De vita contemplativa* Juliana Pomeriusza przedstawił rzeczowo, opierając się ściśle na źródle, ale jednocześnie bardzo nowocześnie, wypuklając w tym zagadnieniu trzy istotne dla tożsamości kapłańskiej sfery odniesień: do wartości najwyższych, do wartości materialnych oraz do wspólnoty. Sfera odniesień do wartości najwyższych stanowi według Pomeriusza o istocie duchowości kapłańskiej. Życie czynne i kontemplacyjne to dwie fazy tej samej drogi urzeczywistniania doskonałości (rozdz. 2: istota duchowości kapłańskiej, s. 69-122). Słusznie stwierdza ks. A. Żurek, że Pomeriusza interesowała duchowość, której nie można ująć w ścisłe przepisy. Rozstrzygającym dla Pomeriusza było stanowisko Ewangelii, zgodnie z którą według wizji